

Politieke ontwikkelingen 1936 - 1937

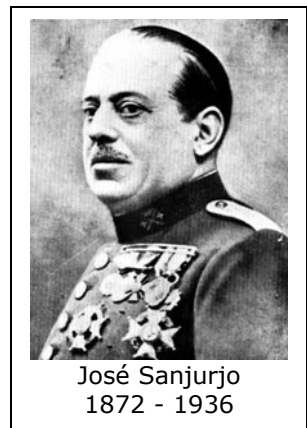
Na de militaire opstand brak zowel in het nationalistische als in het republikeinse kamp een strijd uit om de macht. Bij de nationalististen wist Franco de absolute macht naar zich toe te trekken en bij de republikeinen waren het de centralistisch denkende communisten en socialistena die de invloed van de anarchisten een aanzienlijke slag toebrachten.

Machtsstrijd in eigen gelederen

Nadat op 18 juli 1936 de militairen onder leiding van generaal Emilio Mola in opstand waren gekomen en door premier José Giral het besluit genomen werd om het volk te bewapenen, braken op grote schaal gevechten uit en raakte de regering in feite de controle over het land kwijt. De opstand lukte lang niet overal en waar zij werd neergeslagen brak een revolutie uit. Zowel in de door de nationalistena veroverde gebieden als in die waar zij verslagen werden ontstond vervolgens een strijd om de macht. Bij de nationalistena ging het vooral om de consolidatie van Franco's positie, terwijl in de republikeinse zone de strijd werd gevoerd tussen centralisten die onderlinge eenheid bepleitten om effectief weerwerk te kunnen leveren tegen de opstandelingen en revolutionairen die zich voor geen enkele prijs met de centralisten wilden associëren. Heftige onderlinge botsingen waren daarvan het gevolg met als dieptepunt de onderlinge gewapende strijd in Barcelona begin mei: de Burgeroorlog in de Burgeroorlog.

Nationalisten

De dag nadat de opstand der militairen uitbrak, kwam op 20 juli 1936 generaal José Sanjurjo door een vliegtuigongeluk om het leven. Deze vooraanstaande militair had al in 1932 geprobeerd een opstand te ontketenen, was daarna verbannen en nu door de nationalistena voorbestemd om de rol van staatshoofd te gaan vervullen. Het vliegtuigje crashte en de piloot die het ongeluk overleefde gaf als verklaring van het ongeluk dat Sanjurjo tegen zijn advies veel te veel bagage had laten inladen. Daarmee was één van Franco's potentiële concurrentena in de strijd om de absolute macht van het toneel verdwenen. Vier dagen daarna installeerde generaal Emilio Mola, leider en geestelijk vader van de militaire opstand, in Burgos een militaire junta, de *Junta de Defensa Nacional*. In de door de nationalistena veroverde gebieden braken stakingen uit die door de militairen hardhandig werden neergeslagen. Leaders van de vakorganisaties UGT (*Union General de Trabajadores*) en CNT (*Confederación Nacional del Trabajo*) werden geëxecuteerd. De junta draaide de door de republikeinse regering ingezette hervormingen vrijwel geheel terug. Kerkelijke autoriteiten aarzelden aanvankelijk hun steun uit te spreken aan de opstandelingen, van de seculiere falangisten moesten zij immers niets hebben, maar uiteindelijk zegde de kerk bij monde van vooraanstaande geestelijken als Gomá, bisschop van Toledo en primaat van de rooms-katholieke kerk in Spanje, volledige steun toe aan de militairen. De voortdurende wreedheden die de revolutionairen in de republikeinse zone begingen tegen religieuzena en de vele door hen platgebrande kerken, zullen daarbij ongetwijfeld van invloed zijn geweest. Deze rabiata anti-klerikale houding dreef de kerk als het ware in de armen van de opstandelingen.

In september 1936 werd Franco tijdens een bijeenkomst van de nationalistische top benoemd tot opperbevelhebber van de strijdkrachten met de titel van *Generalísimo*. Hoewel door zijn collega-militairen niet zo bedoeld, trok hij ook alle politieke macht naar zich toe - in feite een staatsgreep binnen de staatsgreep - en op 1 oktober werd hij in Burgos formeel tot staatshoofd geïnaugureerd.

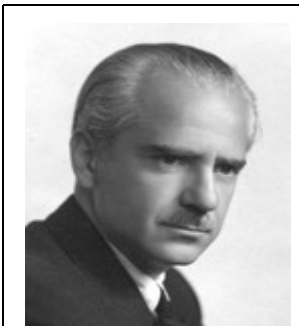

Franco met de Junta Técnica
Burgos, 1 oktober 1936

De militaire junta werd vervangen door de '*Junta Técnica del Estado*'. Franco profileerde zich nadrukkelijk als *Caudillo* (leider) een titel die waarmee legeraanvoerders uit het verleden zich tooiden. De slogan '*Una Patria, Un Estado, Un Caudillo*' ontstond, naar analogie van het Duitse 'Ein Volk, ein Reich, ein Führer'. Met dit al creëerde Franco een basis om de eenheid in de nationalistische gelederen te versterken, wat nodig was, want zowel de Falangisten als de Carlisten die Franco steunden, waren er voortdurend op uit hun eigen posities te verstevigen en liepen daarbij de Caudillo voor de voeten.

Falange

De Falangistische beweging onder leiding van José Primo de Rivera, was voor het uitbreken van de burgeroorlog van bescheiden omvang, maar nadat de opstand van de militairen was uitgebroken en de nationalistische terreinen wisten te veroveren, speelden de falangistische milities een groeiende rol bij in de bloedige zuivering van de burgerbevolking. Bekendste voorbeeld is ongetwijfeld de moord op de Spaanse dichter Federico García Lorca op 16 augustus 1936. José Primo de Rivera, die zijn Falange trachtte te behoeden tot afglijden tot het niveau van de Nazi's, was als leider populair bij zijn aanhangers en in principe een concurrent voor Franco als het ging om het nationalistische leiderschap. De zwager van Franco, Serrano Suñer die de bijnaam droeg van *cuñadísimo* (cuñado = zwager) ofwel het toppunt van nepotisme, heeft, voordat de burgeroorlog uitbrak geprobeerd beiden met elkaar te verzoenen, maar Franco had niets op met de

Ramón Serrano Suñer
1901 - 2003

flamboyante figuur die Primo de Rivera was. En zo kwam de arrestatie van Primo de Rivera door de republikeinen op 15 maart 1936 Franco eigenlijk wel goed uit. Hij heeft zich niet ingespannen om zijn rivaal vrij te krijgen. José Primo de Rivera werd in het najaar ter dood veroordeeld voor samenzwering tegen de staat, en op 20 november geëxecuteerd.

José Primo de Rivera
1903 - 1936

Daarmee verloor rechts Spanje een populaire leider. Franco was opnieuw een concurrent kwijt. De al tijdens de gevangenschap van Primo de Rivera op de voorgrond getreden Manuel Hedilla nam het leiderschap van de Falange over. Hedilla vertegenwoordigde net als Primo de gematigde stroming binnen de Falange die zich afkeerde van

het lukraak executeren van mensen met linkse sympathieën. Door af te zien van het vermoorden van de armen die politiek links steunden, trachtte Hedilla te voorkomen dat de lage sociale klassen zich geheel zouden afwenden van de Falange.

Carlisten

De rechtse en ultra rooms-katholieke Carlistische beweging is diep verankerd in de rurale bevolking Baskische provincies, met name in Navarra. Het was destijds een krachtige

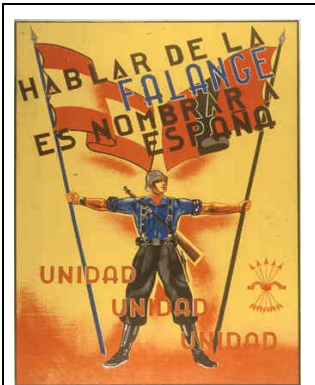

Manuel Fal Conde
1894-1975

beweging onder leiding van de advocaat Manuel Fal Conde, die beschikte over een eigen milizie, de *Requeté*. De Carlisten sloten zich aan bij de opstand van de militairen en de requetés werden ingedeeld bij de nationalistische strijdkrachten. Net als de troepen uit Afrika, die onder Franco oorlogservaring hadden opgedaan, waren de requetés goed getraind. Bovendien werden zij gevreesd door hun onverschrokkenheid vanwege hun overtuiging dat zij een kruistocht voerden tegen ongelovigen. In Franco's ogen gingen de Carlisten te ver in hun poging tot zelfstandig opereren toen zij eind 1936 een Koninklijke Militaire Academie wilden oprichten om onder eigen regime officieren op te leiden. De Caudillo verklaarde dit als een handeling die inging tegen het nationalistische gezag en maakte er een eind aan. Fal Conde vertrok in ballingschap naar Lissabon.

Een nieuwe eenheidspartij

In het vroege voorjaar van 1937 werd Franco zich ervan bewust dat er binnen de nationalistische zone een politieke diversificatie dreigde. De toenemende kracht van de Falangisten en Carlisten vormde een bedreiging voor de eenheid en voor zijn positie. Ook de monarchisten en wat er van de rechtse katholieke partij de CEDA (*Confederación Española de Derechas Autónomas*) was overgebleven, speelden een rol. De falangisten wilden een dictatuur á la het Derde Rijk, de Carlisten wensten herstel van de theocratie onder hun eigen leider en de monarchisten wilden een situatie creëren zoals onder de dictatuur van Miguel Primo de Rivera in de twintiger jaren. Maar ondanks deze verschillen streefden al deze partijen naar dictatoriale eenheid en dat paste in het straatje van Franco. In april 1937, vlak nadat er zich binnen de Falange een strijd om de macht had afgespeeld, rekende Franco af met de politieke diversificatie binnen zijn eigen aanhang. Bij decreet werden alle rechtse groeperingen ondergebracht in een nieuwe eenheidspartij: de FET y de las Jons (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*). Hun uniform bestond uit het blauwe hemd van de Falangisten en de rode baret van de Carlisten. Ook de fascistische groet werd ingevoerd. Franco nam de formele leiding op zich van deze nieuwe eenheidspartij, maar liet de dagelijkse leiding over aan zijn zwager Serrano Suñer, de architect van deze politieke stap. Hedilla verzette zich, weigerde een benoeming in het bestuur van de FET en probeerde de zelfstandige positie van zijn Falange te behouden. Het kwam hem duur te staan. Hedilla werd gearresteerd en ter dood veroordeeld door Franco, maar op het nippertje gered door toedoen van Serrano Suñer.

Affiche van de Fet y de las Jons

Hiermee had Franco zijn machtspositie geconsolideerd. Zijn enig mogelijke concurrent, generaal Mola, de geestelijk vader van de opstand van de militairen, overleed op 3 juni 1937 ten gevolge van een vliegtuigongeluk.

Republikeinen

President Manuel Azaña realiseerde zich nadat de Burgeroorlog was uitgebroken, dat er een poging gedaan zou moeten worden om op centraal niveau eenheid te smeden tussen de zo verschillend denkende linkse groeperingen. Deze waren ruwweg te onderscheiden in revolutionairen pur sang en de centralisten, die eropuit waren om via een democratisch gekozen regering Spanje om te vormen tot een staat naar marxistisch model. Tot de revolutionairen behoorden de anarchisten, met de vakorganisatie CNT als voornaamste machtsfactor, de POUM (*Partido Obrero de Unificación Marxista*) en de revolutionaire vleugel van de socialistische PSOE (*Partido Socialista Obrero Español*). De communistische PCE (*Partido Comunista de España*), de gematigde vleugel van de PSOE en de links-republikeinen vormden het centralistische blok.

Francisco Largo Caballero
1869-1946

Affiche van de CNT

Volgens Azaña was er slechts één politicus die deze ver uiteenlopende bewegingen tot elkaar zou kunnen brengen en dat was Francisco Largo Caballero, vooraanstaand lid van de PSOE en leider van de socialistische vakbond UGT. Largo Caballero slaagde erin om een regering te vormen met socialisten, links-republikeinen en communisten, maar de anarchisten kreeg hij op dat moment niet over de streep. Leden van de CNT zouden pas in november deel gaan uitmaken van de republikeinse regering. In het kabinet dat aantrad op 4 september was Largo Caballero zowel premier als Minister van Oorlog. Hij begon aan een reorganisatie van het leger, waarbij die van het Russische Rode Leger als model werd gebruikt, maar probeerde de invloed van de communisten zoveel mogelijk te beperken, wat hem met hen in een ernstig conflict bracht.

Revolutie

Overall waar de opstandelingen in de zomer van 1936 het onderspit delfden, zoals in Madrid, Aragón en Catalonië, werd het lokale bestuur vervangen door revolutionaire comités geïnitieerd door de vakbonden: de socialistische UGT en de anarchistische CNT. Deze comités werden verondersteld de lokale bevolking te representeren en namen alle bestuurlijke werk over van de bestaande organen. Enige uitzondering daarop werd gevormd door de Baskische provincies, waar de revolutie geen wortel schoot. Daar heersten de Baskische nationalist en kreeg de autonome republiek *Euzkadi* vorm. Met de aanwijzing van José Antonio Aguirre als *Lehendakari* (president) die op 1 oktober de eed aflegde onder de traditionele eik van Guernica, werd de republiek formeel uitgeroepen. De zeer gelovige Basken bleven trouw aan de republiek en onthielden hun steun aan Franco, wat hem verraste. Maar voor de Basken had zelfstandigheid de hoogste prioriteit en wat dat betreft verwachtten zij meer van de republikeinse regering dan van de opstandelingen. Dat zij daarin gelijk hadden merkten zij na Franco's overwinning aan de lijve. Zoals te verwachten, werd deze houding van de Basken hen door de kerk niet in dank afgenomen.

José Antonio Aguirre, 2e van rechts
1904-1960

De om zich heen grijpende revolutie en inrichting van het lokale bestuur naar anarchistisch model brachten een aantal interessante experimenten met zich mee en waren in eerste instantie op veel plaatsen een succes. Zo werd door de anarchisten van de CNT in Catalonië een aantal industrieën overgenomen en gemoderniseerd, waarvoor normaliter harde stakingen zouden moeten zijn gevoerd. Deze bedrijven werden geleid door arbeiderscomités die erin slaagden om productieprocessen al enkele dagen of weken na de revolutie weer te laten draaien. Ook in Madrid werd de industrie overgenomen door arbeiderscomités. Banken werden met rust gelaten, maar wel werd de rente gehalveerd.

Zeer opvallend in de hoofdstad waren de collectieve restaurants, georganiseerd door de vakbonden die deze van voedsel voorzagen dat zij desnoods in agrarische gebieden in beslag namen. Daardoor konden goedkope maaltijden worden verstrekt. In Aragón vond op grote schaal collectivisatie van de landbouw plaats en ook daar betekenden deze veranderingen een verbetering ten opzichte van de voorgaande situatie evenals in gebieden als Extremadura, La Mancha en Castilië.

Het republikeinse leger

Voor de centrale regering in Valencia betekenden al deze revolutionaire acties een enorme bestuurlijke complicatie in de strijd tegen de opstandelingen vooral omdat in diverse regio's de organisatie van een eigen legermacht ter hand genomen werd. In de Baskische regio werd het onafhankelijke leger *Euzko Gudarostea* opgericht en de oorlogsindustrie ingezet bij de constructie van de zogenaamde IJzeren Ring van Bilbao, een verdedigingswerk voor de hoofdstad van de Baskische staat. Ook de *Generalitat* (bestuur) van Catalonië probeerde een eigen leger te organiseren, zeer tegen de zin van de regering. In december maakte Lluís Companys, de president van Catalonië bekend dat de *Exercit Nacional de Catalunya* was geformeerd, maar in 1937, toen de lichten van '34 en '35 werden opgeroepen plaatste de regering dit leger onder centrale controle.

Lluís Companys
1882-1940

Eind 1936 begon de reorganisatie van het republikeinse leger gestalte te krijgen. Opmerkelijk element daarin was de aanstelling van commissarissen die als taak hadden te waken over het welzijn van de troepen en om commandanten in de gaten te houden.

De toenmalige minister van Buitenlandse zaken, Julio Álvarez del Vayo, lid van de PSOE, maar een medestander van de communisten, wist Largo Caballero ertoe te bewegen hem als commissaris-generaal te benoemen en kreeg daardoor de gelegenheid om de benoeming van communisten op belangrijke legerposten te bevorderen. Struikelblok bij de vorming van een hecht en goed geleid republikeins leger was de aanwezigheid van grote aantallen anarchisten die niets moesten hebben van bovenaf opgelegde discipline en de communisten wantrouwden die steeds meer bevelhebbers leverden.

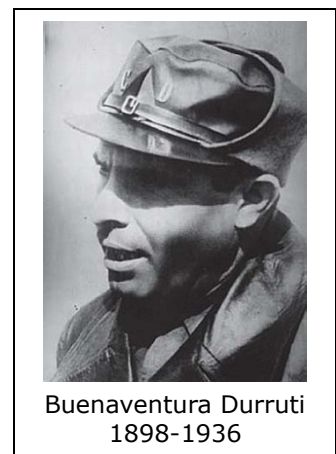
Largo Caballero en de communisten

De verovering van Málaga door de nationalisten in februari 1937 deed de ruzie tussen communisten en Largo Caballero oplaaien. De communisten verweten Largo Caballero onvoldoende aandacht besteed te hebben aan de bewapening van de verdedigers van de stad. Een tweede bron van ergernis voor de communisten was het besluit van Largo Caballero om de in juli '36 opgerichte Junta de Defensa van Madrid te ontmantelen. Deze Junta was aangesteld nadat de regering vlak voor de aanval van Franco op Madrid in november 1936 naar Valencia was uitgeweken en in deze junta hadden de communisten veel invloed. Largo hief de junta op naar aanleiding van een rapport van de anarchist Melchor Rodríguez García, directeur-generaal van de Madrileense gevangenissen, die een eind maakte aan de wegvoering en executie van nationalisten in november 1936 *). In dit rapport deed hij een boekje open over de rol van de communisten in deze schandelijke moordpartij. De communisten - waaronder de vele Russische adviseurs - waren razend en vastbesloten Largo Caballero ten val te brengen. Het conflict tussen de communisten en Largo Caballero bereikte haar climax na de gebeurtenissen begin mei 1937 in Barcelona.

Strijd in Barcelona

Nadat de nationalistische opstandelingen in juli 1936 door het linkse verzet in Barcelona was verslagen, heerste in feite de CNT onder aanvoering van de Buenaventura Durruti over de stad. Maar op 3 mei 1937 besloot de regering de macht terug te nemen en de eerste stap was een poging van de oproerpolitie om het door de anarchisten beheerde gebouw van de Telefónica te bezetten. Dit lukte weliswaar, maar de anarchisten openden vanuit datzelfde gebouw het vuur als waarschuwing aan alle arbeiders dat het nu menens was. Barricades werden opgericht en men bereidde zich voor op een gewapend treffen tussen de politie-eenheden van het centrale gezag en de arbeidersbevolking die overwegend was aangesloten bij de anarchistische CNT. De POUM riep de arbeiders openlijk op om de strijd met het gezag aan te gaan en de revolutie te redden. Overal in der stad braken gevechten uit toen de oproerpolitie zich probeerde meester te maken van gebouwen in handen van de anarchisten.

Pogingen van anarchistische leiders om met president Companys tot een vergelijk te komen, bleven steken in goede bedoelingen en er restte Companys weinig anders dan een beroep te doen op de centrale regering in Valencia om de orde te handhaven. Dat bracht Largo Caballero in een lastig parket. Hij wilde de samenwerking met de CNT in zijn regering niet op het spel zetten, maar ontkwam niet aan de beslissing om troepen te sturen naar Barcelona. Uiteindelijk wisten de leiders van de CNT - bang voor het ontstaan van een chaos - de arbeiders zover te krijgen dat zij hun wapens neerlegden en weer aan het werk gingen.

De val van Largo Caballero

CNT en POUM verloren hiermee hun sinds juli 1936 opgebouwde machtspositie en het was afgelopen met het anarchistische beheer van de regio. De communisten grepen hun kans om de anarchisten en vooral de POUM zwart te maken. De POUM werd beschuldigd van het aanzetten tot onderlinge strijd binnen de anti-fascistische beweging. Zelfs beweerden de communisten dat er connecties zouden zijn tussen de nationalist van Franco en de POUM. Hoe dan ook, de anarchisten hadden een nederlaag geleden en de communisten zagen hun kans schoon om Largo Caballero tot aftreden te dwingen. Op instigatie van Moskou verzocht Vicente Uribe, een van de PCE ministers in de republikeinse regering, aan Largo de POUM op te heffen en zijn leiders te arresteren. Deze weigerde maar kreeg alleen steun van de anarchisten en enkele socialisten.

Juan Negrín
1892 - 1956

De belangrijkste ministers van de PSOE, Juan Negrín en Indalecio Prieto, wilden samenwerken met de communisten niet alleen omdat zij hun strenge opvattingen over centrale aansturing deelden, maar ook omdat zij bang waren dat bij blokkering van de communisten Moskou zou stoppen met de bewapening van het republikeinse leger. Op 17 mei trad Largo Caballero af en werd opgevolgd als premier door zijn bij Moskou goed liggende partijgenoot Juan Negrín. Negrín zou premier blijven tot vlak voor het einde van de Burgeroorlog.

Willem Peeters, 16 mei 2011

*) Zie voor een beschrijving van deze gebeurtenissen het artikel 'Het bloedbad van Madrid'.